

A Párizsba összehívott csúcskonferencia megghiúsulása óta semmiről sem írnak és beszélnek annyit, mint a jövő kilátásairól. Társaságban is ezt vitatják legtöbbit. Itt aztán óhatatlan, hogy elsősorban azoknak a szavait lessék, akik ilyen vagy olyan poszton, ilyen vagy olyan módon a közvélemény irányítására hivatottak. Gondolom tehát, nem fog ártani, ha megpróbálunk beletekinteni az alapvető kérdésekbe.

Sok vonatkozásban tanulságosnak érzem ebből a szempontból R. de Montvalon fejtegetéseit, amelyeket a *Témoignage Chrétien* tett közzé. Az ő egyik cikkével, amelyben határozott állást foglalt a különböző társadalmi rendszerek békés együttélése mellett, már a multkoriban foglalkoztam. Mostani írásának van mindenesetre egy meglepő fogyatékossága, az nevezetesen, hogy kitér annak taglalása elől: pontosan kit terhel a felelősség a csúcsertekezlet kudarcáért? Ugyanakkor persze ezt a hallgatását is sokatmondónak foghatjuk fel, mert oka nyilván az, hogy nem juthatott volna más következtetésre, mint amire minden tárgyilagos szemlélőnek el kellett jutnia: a kormányfők tanácskozását az Egyesült Államok magatartása tette lehetetlenné. Nem egyszerűen azzal, hogy kémkedést folytatott a Szovjetunió ellen — ilyesmi eddig sem volt ritka az egymással vetélkedő hatalmak között —, hanem azzal, hogy legilletékesebb tényezőin át hivatalos politikai vonallá nyilvánította a kémkedést s ebből a célból repülőgépek küldését a Szovjetunió és a népi demokráciák területe fölé. Ez a döntően lényeges mozzanat az események megítélésére, mert az agresszivitásnak ehhez hasonló deklarálása sohasem fordult még elő béke idején a nemzetközi viszonyok történetében.

Ismétlem, Montvalon nem fedi fel a kudarcnak ezt a hátterét. Viszont ő maga is a „martialóc” jelzővel illeti az idegen légítérbe behatoló amerikai repülőgépeket, amikor kedvező és megnyugtató jelenséggént emeli ki, hogy az agresszió nyilvánvalósága, beismerése, sőt jóváhagyása sem tudta rombadönteni a békét, holott már csekélyebb „balfogások” is katasztrófát okoztak olyankor, amikor a népek fé-

lelemben éltek. A félelem — úgymond — ma is megvan, nem fér hozzá kétség. Ha tehát a békét mégis sikerült megőrizni, annak legfőbb magyarázata, hogy a népek mindenütt a békét akarják — jelenti ki Montvalon. Utalhatnánk természetesen a Szovjetunió vezetőinek higgadtságára és őszinte béketörekvésére is, a nyugati katolikus író megállapítása azonban így is értékes számunkra: az alkotó munkából élő dolgozók milliói, akik odaát is az óriási többséget teszik, a béke megőrzését és megszilárdítását követelik s ezzel az akaratukkal számolni kell.

A csúcstalálkozó végetért anélkül, hogy egyáltalán elkezdődött volna. Azok az okok azonban, amelyek a nemzetközi ellentétek tárgyalásos feloldását kívánják, korántsem múltak el. „Az atomháború ma sem tűnik fel kevésbé rémesnek, mint hetekkel ezelőtt — hangoztatja Montvalon —, s annak szüksége, hogy a gazdaságilag elmaradt népek gyors megsegítése kerüljön Kelet és Nyugat békés versengésének egyik fókuszába, ma is kézenfekvő; s azzal is tisztában vagyunk, hogy a szocialista rendszernek és a kapitalista rendszernek nem szabad egymás ellen háborúba bocsátkoznia, hiszen egy ilyen háború — ha ugyan nem semmisítené meg — csak visszafelé haladásában az emberiséget. Anakronizmus lenne minden ilyen háború akkor, amikor a két rendszerben mind kevésbé kirívóak az egyes emberek életformáinak eltérései.”

Kérdés azonban, nem kompromittálta-e annyira a csúcstalálkozó elmaradása a béke ügyét, hogy most már csak borongással és aggodalmak között fürkészhetjük a távolabbi jövőt? Montvalon élesen szembefordul minden ilyen csüggetésséggel: „A csúcstalálkozótól mi azt vártuk, hogy bejelentse a hidegháború végét s a négy nagyhatalomnak azt az elhatározását, hogy hozzáfognak a békés koegzisztencia megszervezéséhez. Azt azonban senki sem hihette, hogy a konferencia máris megteremtje a békét. Az is szép eredmény lett volna, ha elítéli és a maga részéről megtagad mindenféle háborús szándékot.” Most mindez, sajnos, elteltől tört. Annál inkább megnövekedett viszont a kötelességünk.

hogy kitörjünk a félelem és a bizalmatlanság köréből. S azt se feledjük, hogy „kinyilvánítani és igazolni továbbra is, hogy igenis, akarjuk a békét, annyi, mint megindulni a játszma megnyerése fele” — szögezi le Montvalon. S ha azt e pillanatban nem is jósolhatja meg senki, hogy rózsás lesz-e vagy sem a világ jövője, mi nem engedhetünk abból a meggyőző-désünkből, hogy van jövője a világnak.

„Mi úgy reméljük valamennyien a békét, mint a beteg az egészségét” — fűzi hozzá Montvalon. Következésképpen a béke reményét, bármi felhőze be, sohasem ejthetjük el. Egy dologra azonban ügyelni tartozunk. Ügyelni kell rá a békéért való elemi megmozdulásnak is. Arra, hogy a béke remelése még, nem elegendő: ki kell érlelni az emberi lelkekben a hitet is a békében, ehhez pedig cselekedetek szükségesek, amelyek bizalmat keltenek. Ezeket kell a népeknek kisorsogtatni kormányzóiktól. Hogy mik legyenek ezek a cselekedetek, Montvalon nem világítja meg. Bizonyos azonban, hogy ilyeneknek kell tekintenünk a magfegyverek használatának nemzetközi tilalmát, további magfegyverek gyártásának és a katonai célú kísérleti nukleáris robbantásoknak megszüntetését, s általában mindazoknak a javaslatoknak komoly megvitatását, amelyeket a legutóbb nyilvánosságra hozott szovjet leszerelési terv megjelöl.

*

„Játszanak a félelemmel.” Ekként vélte jellemezhetőnek Montvalon a csúcskonferencia kudarcát megpecsételő helyzetet. Hogy kik játszanak? Nyilván azok a nagy gazdasági érdekeltségek, amelyek búsás üzletekre aknázhatják ki a kollektív félelmet. Ez a kifejezés: „kollektív félelem”, nem tőlem való. Jacques Leclercq használja abban a lenyűgözően érdekes könyvében, amely *A keresztény ember és a világ planetarizációja* címmel tavaly került ki a sajtó alól.

Leclercq louvaini professzort, akinek az évek során már több tanulmányáról szoltam, korunk egyik vezető katolikus szellemének tartom. Teológusnak is, szociológusnak is kiváló. Ebben a legutóbbi könyvében megint olyan problémákat vizsgál, amelyeknek megfontolása a legnagyobb mér-

tékben időszerű számunkra. A „planetarizáció” ma már elfogadott műszó Nyugaton; azt a folyamatot jelenti, amelyben földünk összes népei, sőt összes emberei jóban-rosszban sors-társai lesznek egymásnak. A technikai civilizáció általánossá válása hozza ezt magával. Modern fegyverek bevetése esetén háború sem képzelhető, amelynek közvetlen vagy közvetett hatásai alól bárki kivonhatná magát. S ez persze a magyarázata annak, hogy a háborútól való félelem is kollektív jelleget öltött. Múltán mutat rá azonban Leclercq, hogy a félelem talán valamennyi emberi érzés között a leginkább lealacsonyító. „A félelem — úgymond — megfosztja az embert összes emberi jellemvonásaitól, mert az az ember, aki fél, akként fut a veszély elől, hogy egyébre sincs gondja, mint a futásra, s képtelen összeszedni s rendezni a gondolatait.” Ne engedjük tehát, hogy a félelem harapódkék el bennünk és körülöttünk, mert ebből csak az következne, hogy tehetetlenül ölbe rakjuk a kezünket, hanem megőrizve hidegvérünket igyekezzünk józanul mérlegelni a háború és béke kérdéseit. A szisztematikus optimizmus és a szisztematikus pesszimizmus egyaránt veszedelmes: mind a kettő érzelmi eredetű, a gondolkodó alanyiságán, nem pedig a tények realitásán nyugszik. Minél kockázatosabbnak látszik valamely állapot, annál szükségesebb a tárgyilagosság. Tárgyilagosság azonban csak akkor lehetünk, ha tiszta a látásunk. Ennek pedig első feltétele, hogy uralkodni tudjunk az idegeinken.

A legfontosabb felismerés, amelyre Leclercq szerint el kell jutnunk, hogy amikor azt mondjuk: „a” háború, akkor merő elvontságha tévedünk. Mert amivel a valóságban találkozunk, mindig „ez” vagy „az” a háború. Ha tehát igazán azt akarjuk, hogy ne legyen többé háború, akkor mindig annak a konkrét módon fenyegető háborúnak a megelőzésére és kivédésére kell összpontosítanunk erőfeszítéseinket, amely adott időben és területen keletkezhetik. Ne annyira „a” háborúra vonatkozó nagy általánosságok foglalkoztassanak minket, de sokkal inkább az a kérdés, hogy a jelen körülmények között mi okból és mely államok közt tamadhat világhésszel járó fegyveres összecsapás. Minthogy pedig ma nyilvánvalóan az atomhá-

ború az, amely totális jelleggel kísért bennünket, csaknem teljességgel bizonyos, hogy ilyen háború ez idő szerint csakis a világ két vezető hatalma, a Szovjetunió és az Egyesült Államok között robbanhat ki. Ennek a lehetőségét kell kiküszöbölni.

S ehhez kapcsolódik a második felismerés, az nevezetesen, hogy a háború nem előzmény, hanem következmény. Közvetlenül kiváltó okai sokfélék lehetnek, ezek azonban mind másodlagosak. A háborút végső forrásában a bizalmatlanság szüli, amely arra készítet egyes népeket, hogy fenyegetettnek tekintsék magukat más népek által. Ahogyan két népnek békeben való élése feltételezi a kölcsönös bizalmat, ugyanúgy tételezi fel a világbéke, hogy a vezető hatalmak bizalommal viseltessenek egymás iránt.

*

Gyökerében kell megtámadni a háborút, ami egyértelmű azzal, hogy olyan viszonyba kell hozni egymással a népeket, amelyben a bizalom nagyobb fokú, mint a bizalmatlanság. Ez a tétel nem is szorul bővebb okfejtésre. *Leclercq* szerint azonban az is kétségtelen, hogy a népek csak akkor bízhatnak egymásban, ha már szervezett együttműködés alakult ki közöttük. Enélkül ugyanis mindegyik nép magára van hagyatva és maga kénytelen keresni fennmaradásának és boldogulásának eszközeit.

Erre persze könnyen felelhetné valaki, hogy a „*circulus vitiosus*”, a természetlen körbenforgás tipikus esetével állunk szemben, hogy már az együttműködés megszervezéséhez is elengedhetetlen a bizalom légrétege. Am éppen az a körülmény, hogy már vagy negyven éve keringünk benne — állapítja meg *Leclercq* —, kötelességünk-ké tenné, hogy megragadjuk végre az egyetlen fonalat, amely kivezetőül kínálkozik: előlegezését annak a bizalomnak, amely lehetőséget nyújt az együttműködés megszervezésére. „Aki csak gondolkodni tudnak ezen a világon — rögzíti meg *Leclercq* —, egyöntetűen vallják, hogy abszolút szükségesség kizárni minden további háborút. Akkor pedig a megfelelő konkrét lépésektől sem riadhatnak vissza.” Bátor elhatározással szaporítani kell nemcsak a nemzetközi összejöveteleket és tárgyalásokat, hanem azokat a nemzetközi intézményeket is, amelyek-

ben az együttműködés szelleme érvényesül. S tapasztalni fogjuk, hogy a háború esélyei abban a mértékben csökkennek, amilyen mértékben ez az együttműködés valósággá válik.

Tudjuk jól, hogy a világpolitikában nagyon sok kérdés vár még elintézésre, olyan kérdések, amelyek élesen szembefordítják egymással a szocialista államokat és a nyugati kapitalista államokat. Az ebből eredő fenyegetést nem is lehet egy csapásra megszüntetni. Vannak azonban olyan tények is — emeli ki *Leclercq* —, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Az a két állam, amely fő tényezője a világpolitikának, ismételten és egyértelműen kijelentette, hogy nem fog támadni, ellenben kész a visszavágásra. Igaz, kijelentették azt is, hogy amennyiben nem jön létre leszerelés, folytatják kutatásaikat még rombolóbb fegyverek előállítására céljából. Egy fegyver romboló jellege azonban még nem motívum arra, hogy harcba is vessék — ízi hozzá *Leclercq* —, különösen, ha az ellenfél szintén rendelkezik vele. Amellett pedig nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az elmúlt 15 év alatt többször előfordult, hogy néhány hónapon át csak az egyik fél birtokolt valami egészen új fegyvert, s mégsem használta fel támadásra a másik fél késedelmét.

További tény, hogy néhány év óta mind szívélyesebb kapcsolatok kezdenek szövődni a kereskedelem, a művészet, a sport területén a szocialista és a kapitalista világ között. Nyugatiak könnyebben utazhatnak be a szocialista országokba és szocialista országbeliek sűrűn látogatnak a kapitalista országokba. A két világ tudósai kongresszusokon találkoznak. Mindez nem szünteti meg önmagában és egyszerre a háború fenyegetését, de örvendetes és egészséges fejlődés.

Rendkívül fontosnak mondja *Leclercq*, hogy a világ egyre több országa igyekszik rokonzenvéket biztosítani magának anélkül, hogy közben bármiféle katonai tömbhöz csatlakozznék. Ennek ugyanis az a következménye, hogy az államok politikai súlya növekvő mértékben válik függetlenné katonai hatalmuktól. Amikor 1955-ben összeült Bandungban az ázsiai és afrikai államok értekezlete, az egész világsajtó korszakos eseményként üdvözölte. Ázsia 26, Afrika 3 országának

küldöttsége jelent meg ott, amelyek együttesen az emberiségnek több mint felét képviselték. Első ízben jött létre egy nemzetközi konferencia, amelyről az európaiakat és az amerikaiakat kizárták. Ami azonban a legfigyelemreméltóbb, hogy mindezek az államok jóformán fegyvertelenek. Ha a konferencia oly nagy benyomást keltett, nem a képviselt államok katonai ereje miatt keltette, amely a zömüknél úgyszólván nulla. S mégis — mondja Leclercq —, ha nem szólunk Kínáról, amelynek még nincs hivatalos kapcsolata a nyugati világgal, India föl-tétlenül nagyhatalomnak számít; az a körülmény, hogy nem szántják a tengeret és az eget hadihajói és bombázói, semmiképpen sem látszik ártani tekintélyének. S látjuk azt is, hogy mekkora súlyt tulajdonítanak a világ nagyhatalmai az arab országok barátságának, holott azok együttesen is csak néhány millió lelket jelentenek és katonai hatalmuk sincsen. Ma már tehát vannak más tényezők is, mint a katonai erő, amelyek megszabják a népek fontosságát.

Leclercq szerint különösen ez az utóbbi fejlemény mutatja, hogy amilyen mértékben sűrűsödnek a nemzetközi kapcsolatok — ami arra vall, hogy egyre nagyobb szükségük van egymásra az országoknak —, abban a mértékben alakul ki az egyensúly közöttük; a háború vagy a háborús fenyegetés, más szóval a katonai elem pedig annál inkább belefutad egy tömött civilizációs gépezetbe, úgyanyira, hogy eljön az idő, amikor már — levegő hiánya miatt — robbanni sem tud. Igaz, hogy vannak még fegyveres összetűzések Ázsiában és Afrikában. De ezek a konfliktusok nem háborúk, ha háborún az államok viszáljának fegyveres elintézését értjük, hanem inkább gyarmati szabadságharcok és belső forradalmak, ami egészen más természetű, mint az egyetemes koníagráció és a magfegyverek alkalmazása.

Az emberiség persze csak akkor nyugodhatnék meg, ha sikerrel járnának azok a tárgyalások, amelyek még 1953-ban indultak el a fegyverkezési verseny megszüntetéséről. A Szovjetunió azóta a teljes leszerelés érdekében is terjesztett elő átfogó javaslatokat. Ami még mindig gátolja a kívánt eredmény elérését, az, hogy nincs bizalom — állapítja meg Lec-

lercq. Pedig elképzelhető egy mérsékelt bizalom, vagy ha úgy tetszik, egy mérsékelt bizalmatlanság is. Vannak „vegyes pozíciók”, s mi, amikor emberekről van szó, sohasem foglalhatunk el egy abszolút szimpla pozíciót, miután az ember sem abszolút szimpla lény. Amire tehát állhatatosan törekedünk kell: kibontakozás a bizalmatlanság csökkenésének vagy a bizalom növekedésének irányában. Ennek pedig egyetlen útja a mind szélesebb körű együttműködésben is megnyilvánuló békés koegzisztencia kikövetelése.

*

Az elmúlt két világháború között a jogászok általában eljutottak odáig, hogy elítélték a „háborús eljárást”. Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a hadviselés változott módjai mellett a háború végső fokán sem tekinthető többé a jogérvényesítés normális eszközének. Kijelentették, hogy egyedül a védelmi háború minősülhet jogosnak, majd pedig megkísérelték annak meghatározását, hogy mikor védelmi a háború. Világos — jegyzi meg *Leclercq* —, ha mindenki egyetértene abban, hogy nem indít támadó háborút, akkor védelmi háborúra sem kerülne sor soha.

Ami mármost az egyházat illeti — fejti ki a továbbiakban *Leclercq* —, az egyháznak természetesen nem feladata, hogy a pozitív jog kidolgozásával foglalkozzék. A pozitív jogi előírások — technika. S ha az egész világ megegyezik abban, hogy el kell kerülni a háborút, akkor a szakértők meg is fogják találni a kellő jogi formulákat. A keresztényekre, mint ilyenekre, az a kötelesség hárul, hogy sürgessék ezt a megegyezést és ösztönzéseket adjanak reá. Ez nem zárja ki, hogy azok a keresztény hívők, akik közvetlenül beavatkozhatnak a nemzetközi kérdésekbe, maguk is javasoljanak pozitív megoldásokat. Sőt óhajtjuk is, hogy minél többen legyenek ezek, mert meggyőződésünk, hogy a keresztény szellemiség jótékonyan befolyolyhatik annak az együttműködésnek kialakításába, amely feltétele a bizalom erősödésének s ezzel a béke állandóságának. Nekünk, keresztényeknek azonban — függetlenül befolyási körünk terjedelmétől — egyformán szigorú kötelességünk az ilyen irányú „morális akció”, mert tudatá-

ban kell lennünk annak is, hogy a békéhez annyira elengedhetetlen nemzetközi együttműködés abban a mértékben épül ki, amelyben az emberek összessége megérti annak szükségességét. A béke végeredményben egy felfogásbeli és érzelmi állapoton nyugszik — mutat rá Leclercq. S ezért nem fáradhatunk bele abba, hogy ahol csak tehetjük, beszéljünk a békéről, hirdessük a békét és figyelmeztessünk a békét kockáztató momentumokra. Annál kevésbé szabad lankadnunk, mert az is tény, hogy az emberek nézetei, különösen pedig érzelmei, lassabban fejlődnek, mint amilyen gyorsan a helyzetek és viszonyok alakulnak. A tömegek olyan egyénekből tevődnek össze, akik nem élik át a világ „planetarizációját”, legfeljebb tudatosság nélkül élik, úgy, ahogy elfogyasztanak valami élelmiszert, amely a világ másik végéből érkezett hozzájuk. A nemzetközi szervezet létrejötte és megerősödése azonban legalább annyit megkíván, hogy a tömegek mint természetes dolgot vállalják magukra.

A katolikusoknak azt a szerepet kell betölteniök, amelyre hitük is sarkallja: példát szolgáltatni a megértésre és segítségre. „A keresztény magatartás szilárd, ugyanakkor, amikor realista és árnyalt” — írja Leclercq. Az ember egyébként mindig árnyalt, ha realista, mert az ember nem egyszerű. A békén akkor dolgozunk a leghatásosabban, ha igyekszünk kifejleszteni az egyetemes segítőkészség szellemét. A kölcsönös megsegítés szelleme magával fogja hozni a megfelelő nemzetközi intézményeket is. S milyen mér-

tékben erősödnek ezek, abban a mértékben válik lehetetlenné egy háború kirobbantása.

Nőttön nő az egész világon a tiltakozás a nukleáris kísérletek ellen, főleg a tudósok körében. S ez a tiltakozás elemi erővel terjed egyik országról a másikra, még azokra a tájakra is, amelyek messze esnek a háború esetleges centrumaitól. Nem visszhangozhatjuk eléggé ezt a tiltakozást. Valamennyiünknek kötelessége, s kiváltképpen nekünk, keresztényeknek, hogy csatlakozzunk a tiltakozásoknak ehhez az áradatához. Legyen ez olyan, mint a szökőár, amely elsöpör minden ellenállást. Magától értetődik, nem arról van szó, hogy megállítsuk a tudományos haladást, hanem arról, hogy a béke műveire tereljük. Minden nemzet tudósainak legszebb feladata, hogy az emberi haladás szolgálatába tömörüljenek.

Masatoki Matsushida tokiói egyetemi tanár 1957 áprilisában Angliában járt, ahol a nukleáris kísérletek függesztését szorgalmazta. A pápa akkor ezt az üzenetet intézte hozzá: „Érezzék át az összes nemzetek bármilyen világnézetű tudósai a nemes célok követésének súlyos erkölcsi kötelességét: az atomerőt az ember javára kell hasznosítani s ezzel végét vetni a kimerítő és költséges rohanásnak a halál felé.”

Nekünk, katolikusoknak — fejezi be Leclercq — részt kell vennünk minden mozgalomban és megmozdulásban, amely a megegyezés felé irányul. S ebbeli elhatározásunk legtisztább és leghatalmasabb támaszát magában a vallásunkban találjuk.